

I. Argument

Vom porni de la a propune axioma:

Cuvântul este o cheie ce nu se potrivește la orice broască, iar când deschide o ușă, nu știi de ce vei da după ea.

Înțeles, în mod tradițional, ca mijloc de comunicare între oameni și cu sine¹ însuși, limbajul rămâne unul dintre procesele psihice studiate separat, analizat tot mai atent, pe măsură ce lumea virtuală pătrunde atât de masiv în casele și în viețile noastre. Și, la fel ca mai pretutindeni în psihologia tradițională, studiul limbajului se desparte tot mai mult de mecanismul complex care este omul în integritatea sa.

Pentru că încercarea de față se dorește explicit o abordare a *filosofiei limbajului în spiritul psihologiei transversale* și pentru că aceasta din urmă a fost dezvoltată în câteva studii succesive publicate la o editură cu o putere de difuzare limitată*, precizarea termenilor devine obligatorie pentru demersul propus**.

Într-o prezentare a cărții amintite, se precizează: „*Psihologia transversală* reprezintă un concept propriu în științele psihologiei. Pornind de la necesitatea didactică a eșalonării vieții psihice pe procesele elementare, – la fel cum la obiectul «anatomic» se studiază separat fiecare os și fiecare organ, deși nimeni n-a văzut un ficat ori un peroneu plimbându-se

---

* Gheorghe Schwartz, *Filosofia comportamentului, Introducere în psihologia transversală*, Editura Școala Vremii, Arad, 2002, urmată de Gheorghe Schwartz, *Psihologia transversală (partea generală) – Aspectele filosofiei comportamentului* – Editura Școala Vremii, Arad, 2003.

** În acest context, autorul își cere scuze pentru masiva autocitare, doar difuzarea redusă a cărților pomenite silindu-l la aceasta.

independent pe stradă –, psihologia s-a ultraspecializat și ea, devenind o *știință de galantar*, unde sunt etalate frumos ambalate părțile animalului, părți ce nu mai amintesc prin nimic de proprietățile psihice și fizice ale celui din care au fost extrase. (Cine își mai imaginează, cumpărând o bucată de cotlet, privirea blândă a vacii din care provine carnea destinată a fi servită cât mai estetic în farfurie ?) Întregul riscă să se piardă cu totul.

Psihologia transversală, ca știință de graniță între psihologie și filosofie, încearcă să explice atât stările elementare, cât și cele complexe, privind justificarea dispoziției și a comportamentului. (*Dispoziția*, în versiunea psihologiei transversale, reprezintă unitatea elementară de comportament, clișeu static al unui «film în mișcare», iar *comportamentul* – suma dispozițiilor unui timp oarecare, «filmul» propriu-zis.) Prin parametrii descriși de *psihologia transversală*, se are în vedere refacerea întregului, punând în interacțiune părțile componente.

Autorul este conștient că *psihologia transversală* reprezintă una dintre ultimele tentative speculative ale unei științe ce se îndreaptă tot mai mult – cu prețul ignorării treptate a inferențelor – spre dovezile materiale chimice, biologice, fizice și genetice. Cu atât mai mult, ea, *psihologia transversală*, încearcă să păstreze spiritul în propriul său *făgaș*².”

Așadar, încercarea aceasta vine oarecum în continuarea și în spiritul unei vechi și extrem de actuale *teorii* a lui Aristotel: „Teoria noastră este că nu orice cunoaștere este o demonstrație; din contră cunoașterea premiselor nemijlocite este independentă de demonstrație. Este evident că trebuie să fie așa. Căci dacă trebuie să cunoaștem premisele prime, din care tragem demonstrația, și dacă regresul trebuie să se termine în adevăruri nemijlocite, aceste adevăruri trebuie să fie nedemonstrabile. Aceasta este deci teoria noastră și adăugăm că pe lângă cunoașterea științifică există un principiu al ei, care ne dă puțința să cunoaștem definițiile.“ (apud, Anton Dumitriu, 1990, p. 71)

Încercarea de față năzuiește, drept urmare, să scoată din „psihologia cotletului“ mecanismele, scopurile, satisfacția și interacțiunile conținute de limbaj și să le integreze drept cauze și/sau efecte ale comportamentului uman.

Autorul este pe deplin de acord cu definiția dată de Virgilio Melchiorre, (coordonator) și Roberto Maiocchi (semnatarul articolului), după care filosofia limbajului reprezintă „o disciplină din cadrul filosofiei care reflectează asupra

limbajului (folosirea în vorbire a limbilor naturale și artificiale), în raporturile sale cu facultățile cognitive, cu acțiunile umane, dar și cu lumea (reală și posibilă), luând în considerare și funcțiile sale. (s.n.) Filosofia limbajului trebuie privită separat de «filosofia lingvistică», aceasta din urmă abordând toate problemele filosofice ca probleme fundamentale semantice («Ce vrei să spui cu adevărat ?») și, în consecință, le împarte în neautentice și admisibile. Filosofia limbajului diferă și de «filosofia lingvisticii», un sector al filosofiei științei ce studiază fundamentele epistemologice («Cum se verifică teoriile și se controlează modelele ?») și de discursurile metateoretice“ (Virgilio Melchiorre, p. 595). Este delimitarea amintită pe care o face și psihologia transversală, în plus față de „raporturile filosofiei limbajului cu facultățile cognitive, cu acțiunile umane, dar și cu lumea (reală și posibilă), luând în considerare și funcțiile sale”, ale individului om, liber și sănătos. Asta pentru că *psihologia transversală* se ocupă doar de individul om, liber și sănătos:

- individ *om* – întrucât acesta se deosebește prin câteva caracteristici definitorii de individul animal (*dialogul cu eternitatea*³ și *amintirile indirecte*⁴ fiind doar două dintre acestea).
- *individ liber* – întrucât un individ aflat sub obediența strictă a unei autorități nemijlocite nu reacționează firesc la stimuli, ci doar conform cu ordinele și cu regulamentul în vigoare. (O santinelă aflată în post, nu poate merge la cișmeaua aflată la zece metri depărtare pentru a bea apă, deși îi este sete. Altele sunt comenzile pe care le execută decât atunci când este în permisie ori nu se află sub rigorile misiunii: atunci va merge pur și simplu la cișmea și va își va astâmpăra setea.⁵)
- *individ sănătos* – fiindcă boala modifică prioritățile, iar prin factorii *perturbanți*⁶ pe care îi aduce cu sine trimite la o altă cuantificare, la răspunsuri improprii sau la lipsa de răspuns la stimuli.

Pentru a înțelege dispoziția și comportamentul (în accepțiunile date mai sus), sunt identificați și analizați 8 parametri ai dispoziției și 24 de parametri ai comportamentului care, împreună, determină starea și acțiunea (vezi acești parametri în P.T., 76)*.

---

* P.T. – Gheorghe Schwartz, *Psihologie Transversală, Aspectele filosofiei comportamentului*, Editura Școala Vremii, Arad, 2003.

De asemenea, pentru a înțelege dispoziția și comportamentul, se are în vedere faptul că individul om, liber și sănătos are un singur scop în demersurile sale – satisfacția. Satisfacția imediată la copil, (mai ales) satisfacția mediată la adult⁷.

Revenind la definiția clasică a limbajului – „mijloc de comunicare între oameni și cu mine însumi“ –, chiar dacă se introduce și elementul simbolic în definiție*, nu se face trimitere decât la o singură funcție generală (cea de comunicare), care, devenind definitorie, le devansează ierarhic pe celelalte (funcții ale limbajului), în cazul fericit care nu le ignoră cu totul. Or, în realitate, lucrurile nu stau chiar așa. Persuasiunea, *chatarsis*-ul, luarea în posesie a realității ori suportul gândirii nu se află în poziții mai marginale. (Și nici celelalte funcții identificate și tratate în capitolul respectiv al lucrării a cărei justificare se dorește a fi aceste rânduri)⁸

De aceea, în încercarea de față, vom prefera să considerăm limbajul drept „un mod de exprimare al gândurilor și al sentimentelor, al personalității, al sinelui, în ultimă instanță⁹”.

„Un mod“ și nu neapărat „modul“, întrucât, de pildă, sentimentele pot fi exprimate și prin reacții vegetative secundare, fiind greu de vorbit și despre un limbaj al erecției piloase, de pildă, deși și această manifestare, la o adică, poate reprezenta o formă de limbaj, respectiv de exprimare a sentimentelor. Ne vom mărgini să denumim asemenea manifestări „pseudolimbaj” (vezi **IX**). Oricum, printre altele, încercarea de față exclude o definiție a limbajului doar ca formă de comunicare (între oameni, cu mine însumi, cu animalele ori cu obiectele), considerându-l mult mai mult decât atât¹⁰. Să mai adăugăm: „limbajul este organul ființei interioare, este însăși această ființă, ajungând treptat la cunoașterea interioară și la manifestarea sa exterioară“ (Wilhelm von Humboldt, în Virgilio Melchiorre (coord.), 2004, p. 598).

Pe de altă parte, comunicarea se subînțelege, în mod curent, doar prin transmiterea cu ajutorul cuvintelor. Însă, la fel cum există gânduri reprimite și gânduri nereprimite, așa avem și gesturi reprimite, și gesturi nereprimite.

---

* De pildă, „Limbaj, funcție de exprimare și de comunicare a gândirii prin utilizarea de semne care au o valoare identică pentru toți indivizii din aceeași specie, în limitele unei arii determinate”, Norbert Sillamy, Larousse (Norbert Sillamy, 1996, p. 180).

Exemplul dat de Carl Sagan despre celebrul (în epocă) Hans cel Deștept, un cal apt de a da răspunsuri corecte la întrebări de cultură generală ori la probleme simple de matematică este edificator. Codul era dat de lovituri din copită. În realitate, „minunea“ se producea ca urmare a unor gesturi reprimite făcute de stăpânul său, dar sesizabile de către animal. (Cu ochii legați ori în lipsa proprietarului său, Hans nu mai era atât de deștept. Nici dacă întrebările depășeau cunoștințele stăpânului.) Dar faptul că niște gesturi reprimite, greu sesizabile, ale unui om pot fi folosite drept mijloc de comunicare chiar și cu un animal, nu reprezintă decât un alt exemplu al complexității limbajului, al limbajului *particular într-o singură direcție**. (Carl Segan, 1989, p. 92) La fel cum există și limbajul intraspecific doar între anumite specii de animale, unde omul nu mai are nici un rol și nici o competență. Pare cu atât mai surprinzător că Henri Piéron acceptă definirea limbajului drept un „sistem de semne utilizat într-o societate. Mai precis, sistemul de semne vocale utilizat în comunicarea interumană“, dar admite câteva rânduri mai jos și alte forme de limbaj, greu încadrabile în definiția propusă (limbaj artificial, limbaj egocentric, dar, mai ales, limbajul albinelor descris de von Frisch în 1923). (Henri Piéron, 2001, p. 200)

Mai mult, limbajul este indispensabil participării la viața socială. Un exemplu elocvent: „Pentru dogoni, discursul fiind asimilat cu țesătoria, «a te opri din vorbit ar însemna să oprești țeserea lumii și a raporturilor dintre oameni» (Calame-Griaule, 1965). Freământul egal al cuvintelor însufletește legătura socială. O ordine riguroasă distribuie vorba și conținutul ei în funcție de poziția individului în filiație, de familie, clasă de vârstă, de sex, de circumstanțe, de statutul interlocutorului etc. A-și ține gura înseamnă a-și ține rangul, a-și amesteca vocea în mod nediscordant în trama socială. (LeBreton, 2001, p. 76) Iar traducând în *psihologia transversală*, „filiația, familia, clasa de vârstă, sexul, circumstanțele (ce cuvânt vag...), statutul interlocutorului“ își găsește loc printre parametri. Obiecția mea se îndreaptă spre acel „etc.“ din text, fiindcă elementele amintite nu se adaugă, ci se află în interacțiune cu ceilalți factori.

La fel cum nu putem ignora și alte funcții ale limbajului, cum ar fi cele ce predomină, de exemplu, la executarea și/sau ascultarea imnurilor naționale,

---

* Vezi la **VIII.2.**

potrivite atât de bine *impulsului gregar ca parametru al comportamentului* (P.T., pp. 79-90). „Oricât de banale ar fi cuvintele și de mediocre melodiile, există în aceste cântece experiența simultaneității. În exact aceleași momente, oameni total necunoscuți unii celorlalți rostesc aceleași versuri pe aceeași melodie. Imaginea cor la unison. (Comparați acest cor *a capella* cu limba vieții de zi cu zi, care este, de obicei, o experiență *decani/cantoris*, de dialog și schimb de replici.) A cânta *La Marseillaise*, *Waltzing Matilda* sau *Indonesia Raya* oferă ocazii pentru unisonanță, pentru ecoul realizării fizice a comunității imaginare. (La fel și ascultarea [și poate îngânarea tăcută] a poeziei ceremoniale recitate, cum ar fi fragmente din *The Book of Common Prayer*.) Cât de altruistă pare această unisonanță ! Dacă ne dăm seama că alții cântă aceste cântece exact în același timp cu noi, nu avem totuși nici o idee cine ar putea fi ei sau unde anume cântă, de vreme ce nu-i putem auzi. Nimic nu ne leagă, decât sunetul imaginar“ (Benedict Anderson, 2000, pp. 134-135). *Cel puțin deocamdată, imposibil de cuprins în orice fel de scheme, limbajul își găsește motivația și resursele în parametrii psihologiei experimentale.* În exemplul solidarității prin imn, acolo unde emițătorul și receptorul este același, iar funcțiile clasice ale limbajului sunt depășite de satisfacția în comuniune, explicațiile psihologiei generale sunt chiar mai speculative decât cele ale psihologiei transversale...

Și, în sfârșit, ne întoarcem la afirmația fundamentală că limbajul are un rol important în exprimarea personalității – dar și în dispoziție, și în comportament, stimulii care stau la originea sa fiind mulați după parametrii psihologiei transversale. Încă *energetiștii*, la noi C. Rădulescu-Motru, emit afirmații de genul „Puterea limbajului stă în perfecțiunea acordului dintre inteligență și mijloacele de exprimare ale vorbitorului, în participarea personalității acestuia“ etc. (C. Rădulescu-Motru, 1984, p. 301)

Denis McQuail pornește de la trei întrebări „la principalele probleme privind actul de comunicare, în termenii continuumului Pasiv-Activ”:

De ce comunicăm ?

Care este semnificația unei situații de comunicare ?

Care este relația dintre participanți ? (Denis McQuail, 1999, p. 68)

Indiferent de diferitele răspunsuri prezentate la aceste întrebări, iată și o altă punere a problemei, care vine strâns în întâmpinarea abordării în spiritul psihologiei transversale:

O dată cu apariția ciberneticii, s-au dezvoltat și schemele care precizează că, pentru ca limbajul să se transforme într-o comunicare, el are nevoie de un emițător (sau de mai mulți – de pildă, un cor), de un receptor (sau de mai mulți, de pildă suma participanților care constituie auditoriul unei conferințe), de un mesaj* și de un cod inteligibil atât pentru emițător, cât și pentru receptor. Plus de o conexiune inversă, care să modeleze și să facă acea comunicare nu numai eficientă, ci să-i confere și un rost**.

Numai că problema este puțin mai complexă: de exemplu, limbajul meu poate fi perfect logic și coerent, chiar dacă nu are loc și comunicarea, de pildă, din pricina lipsei unui cod comun. Mai mult, în cazul unui singur emițător ce se adresează unui număr mai mare de un receptor, cei cărora li se adresează pot avea primiri cu totul diferite – și în mod sigur așa va fi! – mai ales dacă mesajul este lung sau insuficient de concret. În timpul unui curs universitar, doi studenți vor fi atenți la prelegere, altul își va nota mecanic, al patrulea va fi obosit, al cincilea va fi îndrăgostit de colega din fața sa, iar al șaselea va țese planuri pentru ce va face deseară. Însă chiar și cei doi studenți foarte atenți vor înțelege diferit mesajul profesorului, în funcție de nivelul fiecăruia de pregătire, de experiența anterioară și de parametrii dispoziției și ai comportamentului, cărora le este tributară starea în acele două ore petrecute în amfiteatru. (Lucru foarte ușor de dovedit: dacă, după un sfert de ceas, conferențiarul îi va ruga pe cei doi să repete ceea ce a spus și să facă, eventual, unele precizări, ei vor apela la cuvinte diferite și la exemple diferite, la fel cum, indiferent de aceasta, și nivelul de înțelegere al subiectului discutat va fi diferit.) Un alt exemplu la îndemână: limbajul literar este perceput în mod diferit de fiecare cititor sau critic. Aceeași carte este în mod diferit analizată de fiecare exeget: cu alte cuvinte în textul său, cu alte sublinieri, cu alte trimiteri, cu alte aprecieri valorice chiar. Și, în sfârșit, vom delimita limbajul birocratic de cel personal, prin implicațiile diferite pe care le are asupra parametrilor psihologiei transversale.

---

* „Mesajul este o succesiune discretă sau continuă de evenimente măsurabile, repartizate în timp, adică tocmai ceea ce statisticienii numesc o serie temporală“ (Norbert Wiener, 1963, p. 15).

** „Este evident însă că o conexiune inversă excesivă trebuie să fie o piedică tot atât de serioasă pentru activitatea organizată ca și o conexiune inversă insuficientă“ (*Idem*, p. 14).

Literatura despre limbaj este în continuă creștere¹¹. Azi se vorbește mai mult ca oricând despre comunicare, despre limbajele specifice (jurnalistic, cinematografic, comercial etc.), dar aspectul pur psihologic al problemei rămâne de domeniul psiholingvisticii (care și ea s-a despărțit tot din corpul psihologiei tradiționale, „a cotletului“) și al psihologiei transversale. Aportul acestuia din urmă constă în faptul că, prin contribuția parametrilor identificați (vezi, din nou, P.T.), explică în aceeași măsură motivații, priorități și modalități de exprimare atât ale emițătorului, cât și ale receptorului. O bună cunoaștere a modului de manifestare a parametrilor este, în context, indispensabilă.

Nu se găsește în intenția abordării filosofiei limbajului stabilirea modelului dezvoltării sale ontogenetice decât atât cât permite punctul de vedere al psihologiei transversale. Celebra discuție din 10-13 octombrie 1975, de la Abbaye de Royaumont, dintre Jean Piaget și Noam Chomsky (*Teorii ale limbajului; Teorii ale învățării; Dezbaterea dintre Jean Piaget și Noam Chomsky*), în prezența și cu concursul unor participanți din elita domeniilor de tangență, rezumă concepțiile despre dobândit și înnăscut. Modul cum se structurează funcția de comunicare nu recunoaște încă un model lingvistic universal. Ceea ce urmărește segmentul încercării de față se rezumă la întrebarea fundamentală „De ce comunic eu acum asta și cât din intențiile mele de mesaj sunt corect preluate de către receptor(i) ?“, mult mai mult decât ceea ce apare în întrebarea: „De ce, înainte de a începe să vorbească un copil face o serie de lucruri ?“*. Încercarea de față, ca parte a psihologiei transversale, reprezintă, probabil, una dintre ultimele tentative speculative de explicare a limbajului în funcție de dispoziție și de comportament, iar dezbaterile de genul celei de la Royaumont riscă, așa cum a observat corect Howard Gardner, în concluzia formulată de el: „Chiar dacă, însă, științele cunoașterii vor prospera, chiar dacă Royaumont a inaugurat o epocă înfloritoare în domeniul cunoașterii, în care cercetătorii din diferite sfere de activitate vor începe să colaboreze între ei și în cele din urmă se va naște o sinteză, o întrebare rămâne – una pe care nimeni dintre cei implicați în științele cunoașterii nu-și poate permite s-o ignore. Va rămâne,

---

* În treacăt fie spus, subiect prea puțin lămurit și acela în dezbaterile amintite și socotite istorică.

Cuprins

I. Argument	7
II. Foarte scurtă privire asupra funcțiilor ontogenetice ale limbajului	19
a) Funcția fiziologică	21
b) Funcția afectivă	22
c) Funcția ludică	23
d) Activitatea practică de confirmare	24
e) Utilizarea reprezentativă	26
f) Utilizarea didactică	27
III. Funcțiile generale ale limbajului	29
1. Funcția ludică	32
2. Funcția de comunicare	35
3. Funcția limbajului de suport al gândirii	54
4. Funcția cathartică	57
5. Funcția de luare în posesie	62
6. Funcția persuasivă	63
7. Funcția emoțional-afectivă	64
8. Funcția de afirmare a personalității	66
9. Funcția evaluativă (orientativă) a limbajului	70
Unele aspecte ale interrelației dintre funcțiile generale ale limbajului	72
IV. Funcțiile motivaționale ale limbajului	75
1. Limbajul emoțional	76
2. Limbajul drept afirmare a sinelui	77
3. Reacțiile vegetative și spirala vicioasă	83
V. Limbajul și procesele psihice	87
1. Limbajul și senzațiile și percepțiile	87
2. Limbajul și memoria	92
3. Limbajul și atenția	94
4. Limbajul și gândirea	95
5. Limbajul și afectivitatea	98
6. Limbajul și deprinderile	100

7. Limbajul și aptitudinile	101
8. Limbajul și activitatea voluntară	104
9. Limbajul și tipurile de activitate nervoasă superioară	105
VI. Limbajul și parametrii psihologiei transversale	109
1. Limbajul și parametrii dispoziției	109
1-2. Limbajul între dispoziție și comportament; importanța factorului timp	111
2. Limbajul și parametrii comportamentului	114
VII. Limbaj activ și limbaj pasiv	127
VIII. Forme generale și forme particulare de limbaj. Limbajul particular într-o singură direcție.	131
1. Forme particulare de limbaj pluripolar	149
2. Limbajul particular într-o singură direcție	153
2. a Limbajul și starea de nervozitate	157
IX. Limbaj și tăcere. Pseudolimbaj, metalimbaj, paralimbaj, extralimbaj etc.	159
1. Tăcerea	160
2. Pseudolimbaj, metalimbaj, paralimbaj, extralimbaj	162
X. Limbaj și adevăr. Etica limbajului	167
1. Distorsionarea adevărului	167
2. „Minciuna gratuită“ și minciuna în vederea obținerii unui scop, altul decât satisfacția în sine	170
3. Limbaj și adevăr – limbaj și justiție	180
XI. Limbajul în psihologia educațională	183
XII. Concluzii	191
Bibliografie	193
Note	199

Printed and bound in Romania

by **punct**